

ІНВАНІАНТИ СТАНДАРТИВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**Іпатов Е.Ф.***кандидат філософських наук, доцент кафедри політології, соціології і соціальної роботи ФСП НТУУ «КПІ»***Павловський В.В.***кандидат філософських наук, доцент кафедри політології, соціології і соціальної роботи ФСП НТУУ «КПІ»*

В статті аналізуються такі інваріанти стандартів соціальної роботи як цілепокладання, колективність і ментальність. Особлива увага приділяється до їх взаємозв'язку і взаємозалежності. Механізмом акумулювання колективного досвіду є його стандартизація, за допомогою якої накопичена інформація концептуалізується в систему загальноприйнятих зразків (стереотипів), доповнюючись певними правилами їх оперування. Існування інваріантів в динамічній системі соціальної роботи забезпечує її мультитійкість і спадкоємність, що однак не заперечує, а, навпаки, логічно припускає різноманітність варіацій її характеристик. Феномен колективності складає інваріантну основу світогляду народу і присутній на всіх рівнях його життєдіяльності: в процесі творчості, споживання (зберігання) і ретрансляції результатів соціальної діяльності людей. Розвиток варіативного процесу залежить від здатності суспільства до модернізації, а життєвість інноваційного варіанту – від ступеня його закріплення у менталітеті спільності. Це обумовлено як внутрішньою логікою розвитку соціальної роботи, так і особливостями функціонування її у соціокультурному просторі. Варіювало співвідношення форм соціокультурної регуляції у суспільстві, однак домінуючим завжди залишались інваріанти, що основані на досвіді народу.

В статті аналізуються такі інваріанти стандартів соціальної роботи як цілепокладання, колективність і ментальність. Особливий акцент робиться на їх взаємозв'язку і взаємозалежності. Інваріантний комплекс в соціальній діяльності являється цілісною багатоуровневою системою, яка характеризується визначеними змінами і інноваціями в соціальній роботі. На визначених етапах розвитку суспільства виникає необхідність в удосконаленні стандартів соціальної роботи, що детермінує трансформацію форм інваріантності.

Ключові слова: інваріанти, цілепокладання, колективність і ментальність

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що дослідження соціальної роботи так чи інакше зв'язано з проблемою стандартів. Відзначимо, що семантика цього терміну залежить, перш за все, від галузі пізнання. Наприклад, у побутовій сфері стандарт – це те, що прийнято людьми з незапам'ятних часів і стійко повторюється, відтворюється протягом історії. В «УСЕ Універсальному словнику енциклопедія» вказано: «Стандарт (норма), засада, правило, взірець, найчастіше технічний або технічно-правовий документ, який є результатом стандартизації: встановлює постійні основи діяльності або характерні риси виробів, процесів та послуг для загального і постійного користування» [10,1182]. У соціологічному значенні це – передача соціальних цінностей від покоління до покоління, тобто явище соціокультурної комунікації, якому властиві селективність, повторюваність, чинність, багатозначність. З позиції соціальної роботи стандарти тлумачаться як соціальна і культурна спадщина, що передається від покоління до покоління і відтворюється у певних суспільствах і соціальних групах протягом тривалого часу. В етнографії стандарти розглядаються як форми колективного досвіду етносу, що виражені у соціально організованих стереотипах і відтворюються в етносі у цілому або в його окремих частинах шляхом культурної просторово-часової трансмісії [9, 139].

Соціологічне пізнання суспільства характеризує різні аспекти його життєдіяльності. Така діяльність досліджується як явище соціокультурної комунікації, якої властиві стандартність, селективність, повторюваність, чинність. Соціальна сфера життєдіяльності включає до себе реалізацію потреб і інтересів спільностей, груп, індивідів, відносини між ними, які регулюються в процесі праці, охорони здоров'я, організації дозвілля. Соціальна робота в цій сфері – це професійна діяльність суб'єктів, яка спрямована на підвищення якості життя людей, для якої притаманна специфічна, лише їй властива система ідеалів, цінностей, принципів і норм поведінки фахівців, керівників, що складається в процесі її становлення та розвитку. Ця система впроваджується та функціонує в особливому соціокультурному просторі, який отримав назву кодексової культури [13,121].

Механізмом акумулювання колективного досвіду є його стандартизація, за допомогою якої накопичена інформація концептуалізується в систему загальноприйнятих зразків (стереотипів), доповнюючись певними правилами їх оперування. До стереотипів, зокрема, відносяться різні типи нормативної людської поведінки, принципи, ідеали, що зв'язані з повсякденним життям людей. Стереотипними є також дії, що складають невід'ємну частину соціальної діяльності: соціалізація в

процесі життєдіяльності людей; технологізація соціальної сфери; застосування стандартних алгоритмів діяльності для вирішення типових завдань соціальної роботи.

На основі комплексу стереотипів, зокрема, конструюється модель перетворення і регулювання соціальних відносин і процесів життєдіяльності людей, в межах якої відбувається сприйняття, накопичення та ретрансляції інформації. Отже, за своєю суттю, стандарти являють собою систему стереотипів, що пронизують соціальну діяльність на всіх її рівнях (локальному, етнічному, національному тощо).

Обговоримо питання інваріантності стандартів з позиції соціології. Поняття «інваріант» (інваріантність) ввійшло у сучасне знання зовсім недавно з математики і досі залишається предметом філософського і соціологічного дискурсу. Філософський енциклопедичний словник тлумачить інваріантність як «властивість істотних для системи елементів, відношень, станів не змінюватись при її перетвореннях» [11, 239]. Цей термін часто сприймається тотожним «константі» (константності). Розробка поставленої проблеми має логічну послідовність та конкретність, тому з'ясуємо принципову відмінність цих понять.

Якщо інваріант – величина, що залишається незмінною при певному перетворенні зв'язаних з нею перемінних, а інваріантність – стійкість, незмінність у мінливому, то константність – це незмінність безвідносно до чого-небудь. Існування інваріантів в динамічній системі соціальної роботи забезпечує її мультистійкість і спадкоємність, що однак не заперечує, а, навпаки, логічно припускає різноманітність варіацій її характеристик. Тому при дослідженні соціальної роботи, як функціонуючої системи, коректніше використовувати термін «інваріанти» (а не константи) для позначення елементів, що забезпечують їй постійне відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Виділення не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. В соціології немає єдиної точки зору в інтерпретації комплексу інваріантів щодо стандартів, а також відсутні чітко сформульовані позиції щодо критеріїв їх вибору. Це обумовлено, по-перше, об'єктивним чинником: непросто виокремити в сфері соціальної роботи специфічний, внутрішнє єдиний, обумовлений низкою постійних показників комплекс явищ; по-друге, суб'єктивним фактором – неминучим зіткненням різних точок зору і наукових підходів до цих критеріїв. Мова йде про цілісну багаторівневу систему незмінних взаємозв'язаних параметрів соціальної роботи, що складають відповідну ієрархію методів, засобів і алгоритмів дій суб'єктів та їх оцінку за ступенем значущості для людини. Вирішення проблеми передбачає синтез предметних полів гуманітарних наук, що вивчають глибоку сутність життєдіяльності людини (філософії, антропології, культурології, соціології, психології).

Підкреслимо, що в фокусі дослідження знаходиться соціальна робота, яка сформувалась в наслідок взаємодії побутових форм людської активності і соціальної практики і ввібрала у себе конструктивні елементи усіх боків його життєдіяльності. Вона є продуктом життєдіяльності колективу людей, поєднаних спільними екзистенціальними орієнтаціями, соціальними проблемами і досвідом спільної життєдіяльності. Тому у подальшому аналізі інваріантність соціальної роботи будемо визначати на основі критеріїв припустимості дій членів суспільства з точки зору підтримки рівня соціальної консолідації у суспільстві.

Дослідження проблематики стандартизації соціальної роботи постійно обговорюється в наукових збірниках, матеріалах конференцій, на сторінках відомих наукових видань, у спеціалізованих журналах. Тематика цих матеріалів різноманітна: аналізуються етичні кодекси соціальної роботи (О.І. Холостова, А.Л. Чумак), етичні цінності та принципи в соціальної роботи (В.Л. Кулініченко, А.Й. Капська), соціальні технології в сучасному світі (В.М. Іванов, В.М. Шахрай), зарубіжний досвід гуманізації соціального середовища та виховання (Д.І. Пащенко, М.І. Красовицький). Названі автори вбачають в стандартизації позитивні можливості для вдосконалення професійної діяльності соціальних працівників, в формуванні етичних цінностей та принципів кодексової культури в соціальної роботи. Вчені акцентують увагу на необхідності подальших наукових розробок в галузі вивчення механізмів стандартизації. Тому актуальною проблемою стає дослідження інваріантів стандартизації на основі критеріїв доцільності дій людей з точки зору підтримки рівня соціальної консолідації суспільства.

У цьому ракурсі цікаво звернутись до концепції О. Румянцева, що ґрунтується на парадигмі взаємодії людини із світом і з іншою людиною. В якості інваріантів він розглядає «трансцензус цілепокладання», ментальність і колективність, що надають стандартам специфічність і стійкість. О. Румянцев визначає, що «ці три модули інваріантності, по-перше, рівновеликі, але не симетричні, по-друге, не можуть бути вишикувані у порядку часового руху, будучи умовами один одному» [8, 73].

Суспільства різного типу відрізняються не наявністю або відсутністю стандартів, а їх специфічним змістом, особливими засобами їх трансмісії, формами функціонування. Для соціальної роботи характерно: жорстка система стереотипів, що охоплює всі сфери життя; низький темп оновлення стереотипів; конвенціональний механізм їх ретрансляції. Однак це не означає стагнацію стереотипів соціальної роботи. Як пише К. Чистов, «стереотипи становились стереотипами тільки завдяки їх певній властивості (або якості) – пластичності, тобто здатності

адаптуватися (функціонувати) у типових, однак все ж мінливих ситуаціях» [12, 107–108]. Тому є всі підстави говорити про факт варіювання стандартів у соціальної роботи.

Під варіативністю стандартів ми розуміємо видозмінювання їх другорядних елементів при зберіганні інваріантів на етнічному (або національному) рівнях. Поняття «варіативність» тісно зв'язане з категорією «стійкість»: природно, варіювати може лише те, що має стійкі ознаки. Як справедливо зазначив І. Земцовський, «будь-яка варіативність – це не лише зміна, але й повторювання, причому повторювання у більшій мірі, ніж зміна... Сутність варіативності... у динамічній корелятивності цих двох боків одного і того ж явища»[5, 43]. Отже, підкреслимо, що в акті варіювання стандартів рішуче значення має повторювання сукупності усталених ознак соціальної форми.

Мета дослідження полягає в аналізі багатогранності людської діяльності яка детермінує різноманітну змістову інтерпретацію соціальної роботи. Проблема зосереджується на пошуку об'єктивної основи для порозуміння у стандартах соціальної роботи – інваріантів, що створюють її стійкий фундамент. Диференціюючи комплекс інваріантів стандартів за рівнями, сфокусуємо увагу на різних напрямках. Аналіз свідчить, що у сучасній науці немає єдиної точки зору в інтерпретації інваріантів соціальної роботи. Введення у науковий обіг інваріантного комплексу, що містить такі складові, як цілепокладання, ментальність, колективність, дозволяє з'ясувати основні детермінанти стійкості характеристик соціальної роботи. Їх інструментальна роль особливо актуалізується в період посилення нестабільності у суспільстві, коли втрачається підґрунтя для самоідентифікації, самовизначення його членів.

Виклад основного матеріалу. Слід відзначити, що соціальна робота – явище багаторівневе і багатфункціональне, вона містить у собі різні способи матеріалізації норм, уявлень і прагматичних дій. В одних випадках це – матеріалізовані результати людських дій, в інших – самі дії. Природа варіативності стандартів проявляється в різних формах соціальної роботи, в основі якої виділяються різні детермінанти, механізми, темпи варіативності, способи ретрансляції стандартів тощо. Практика свідчить що стандарти мають форму кодексів, тобто нормативних документів, які містять систематизовані норми якої-небудь галузі знань. Наприклад, професійні (етичні) кодекси є діючими соціально-імперативними програмами діяльності фахівців на міжнародному та національному рівнях. Головна ціль створення таких комплексів соціальної роботи – узагальнення моральних принципів, цінностей та засад як основи фахової діяльності та сприяння на практиці використанню ідеалів гуманізму, справедливості й моралі. Тому розуміння й дотримання всіх цих духовних досягнень слід вважати частиною стандартів, кодексів та правил професійної діяльності.

Слід вважати, що соціальна робота постійно змінюється у просторі і часі, тому і актуалізується проблема варіативності її стандартів. Розглянемо основні фактори, що сприяють функціонуванню варіаційного механізму стандартів. Звернемось, перш за все, до фактору часу. Варіативність і стабільність стандартів в соціальної роботі існували завжди, хоч виступали протягом історії в різних формах і відношеннях. З часом змінювався комплекс стереотипів, їх характер і темп варіювання: якщо в архаїчному суспільстві трансформація стандартів відбувалась неквапно, століттями, то у сьогоденні термін їх становлення значно скорочується.

Чинником такої варіативності, як правило, виступають зміни в соціокультурній сфері суспільства, що репродукують нові варіанти життєвої орієнтації і спрямовують людей на пошук та запровадження реформістсько-інноваційних підходів для пристосування до нових умов життя. Ще еволюціоністи XIX ст. (Г. Спенсер, Л. Морган та ін.) постулювали адаптацію як домінуючий фактор, що визначає соціальний розвиток. Неоєволюціоністи (А. Вайда, Р. Корнеро, Р. Рапопорт, М. Салінс, М. Харріс та ін.), не абсолютизуючи цей фактор, також вважали його одним із найважливіших детермінантів соціальної мінливості в суспільстві.

Відповідно до адаптивної теорії, варіативність стандартів можна розглядати як спосіб пристосування людських спільнот, соціальних груп, а також окремих індивідів до мінливих економічних та соціокультурних умов життя шляхом зміни стереотипів свідомості та поведінки, форм соціальної організації та регуляції, норм і цінностей, способу життя та картини світу, механізмів трансляції соціального досвіду та ін. Із зміною життєвих умов виникають і дають про себе знати нові потреби, в результаті чого певні стандарти втрачають свою придатність і зникають, інші – продовжують своє існування, але в трансформованій формі як інваріант.

Своєрідного характеру співвідношення стабільності і варіювання в соціальної роботі набуває в епоху урбанізації. У кожного народу процес переходу до урбанізованого суспільства мав свої особливості і відправні точки відліку. В Україні з її аграрною спрямованістю господарчої діяльності він почався, практично, лише у другій половині XIX століття. Внаслідок цих процесів у суспільстві, соціальна робота — незважаючи на певну консервативність, все більше стає відкритою системою, перероблюючи і пристосовуючи інновації до стандартів. Однак, якщо у містах урбанізація спричинила корінну перебудову системи стереотипів практично в усіх сферах людської діяльності, способів їх відтворення (різко зросла значимість варіаційного компоненту, прискорився темп накопичення і зміни стереотипів), то у селах суспільство неохоче розставалося з традиційними стереотипами поведінки і мислення.

Не менш важливим є також просторовий фактор. Протягом історії на території України формувались локальні зони компактного проживання етнічних груп (зокрема, лемки, бойки, гуцули у Карпатах, поліщуки та литвини у Поліссі). Ці етнічні групи мають специфічний діалект, своєрідну культуру та побут, що адаптовані до конкретних умов життя. В одних випадках варіаційне різноманіття локальних стандартів, виникало в процесі інтеграції спільностей, в інших, навпаки, – в наслідок соціокультурної диференціації через історичні зміни в українських етнотериторіальних утвореннях. Така гетерогенність є проявом варіативності етнотрадицій, і локальні стандарти справедливо розглядати як конкретні результати варіаційного процесу в етнічній культурі. За Б. Путіловим, «версії творів виявляються як би закріпленими за територіями, їх можна зафіксувати на мапах, і картографування наочно продемонструє існування порядку в їхньому розташуванні, в їх групуванні за моментами збігу та розбіжностей» [7, 201]. Різноманіття локальних культур є яскравим підтвердженням існування просторової варіативності соціальної роботи.

Іноді процес формування та функціонування стандартів у суспільстві пов'язують з природно-географічними умовами. В основі цього вчення лежить так звана «теорія середовища» (Ф. Ратцель, Е. Хантінгтон, П. Сентиве, К. Уїслер), що ґрунтується на уявленні про існування зв'язку між соціокультурним полем і географічним середовищем. Різновидом цієї теорії є «культурна екологія» Дж. Стюарта, який допускав лише локально обмежений вплив географічного середовища на розвиток культури. Звичайно, географічні умови грають певну роль в формуванні стандартів. Проте досвід показує, що комплекс природних умов був вагомим адаптаційним фактором, в основному, на первісних етапах історичного розвитку людини, в той час як в індустріальному та постіндустріальному суспільствах зростає значення адаптації до соціокультурного середовища.

Важливу роль у варіативному процесі відіграють такі фактори як людська пам'ять, сприйняття і відтворення у ній культурних артефактів, а також технології оновлення соціальних процесів, що проявляють себе при трансляції людського досвіду із покоління в покоління. Зупинимось на психологічному моменті сприйняття і відтворення стандартів. Ґрунтуючись на психоаналізі З. Фрейда, Дж. Мердок прийшов до висновку, що «культура складається із звичок, а психологія показує, що звички існують, лише поки діють задоволення. Задоволення підсилює звички, зміцнює і відтворює їх, в той час як відсутність задоволення неминуче приводить до їх згасання та зникнення» [6, 59].

Відповідно до цієї концепції, стандарти можуть існувати лише при умові, що вони оточені аурую задоволення. Коли же задоволення зникає, людина шукає спосіб змінити напрямок своєї діяльності, щоб отримати нову насолоду, що, природно, створює умови для включення варіаційного механізму. Таким чином, з позицій психології важливим детермінантом варіативності стандартів є бажання отримати задоволення від життя.

Особливо слід відзначити фактор імпровізаційного начала у варіативному процесі. А. Барвінський звертає увагу на те, що «жорстке детальне планування науки здатне лише загальмувати науково-технічний прогрес, перекрити шлях новому» [1, 238]. Іноді при виконанні соціальної роботи імпровізація так велика, що її слід розглядати не як інваріант, а як самостійний витвір.

Отже, ми визначили основні фактори, що детермінують формування варіаційного механізму стандартів. Цей процес часто пов'язаний з проникненням у соціальну роботу нових тенденцій і зародженням у надрах традиційних форм нових елементів, співзвучних з часом. На даному етапі перед суспільством, перш за все, встає задача усвідомлення потреби у цих стандартах і селекція інноваційних варіантів, з яких вибирається оптимальний (або декілька варіантів), що найбільш відповідає менталітету і культурним особливостям сучасного життя.

Логіка побудови концепції інваріантів соціальної роботи приводить нас до висновку, що домінуюча роль в цьому комплексі належить цілепокладанню. Нагадаємо, що трансцензус цілепокладання – це «процес формування цілі як бажаного ідеального образу (етап цілеформування); її досягнення і втілення у результаті діяльності (етап цілереалізації)» [11, 705]. Він не зводиться лише до одного цільового акту, а є процесом, в якому ціль, засіб і результат постійно міняються місцями. В той час як діяльність людини є творчою, вона спрямована на пізнання і використання досвіду, здобутого людською спільністю, на підтримання балансу між новим і старим, сучасним і минулим, в основі якого лежить розуміння людиною перспектив свого майбутнього.

Однак, безумовно, цілепокладання можна прийняти як важливий інваріант стандартів соціальної роботи як результат творчості, а творчість безпосереднє зв'язана з цілепокладанням, що детермінує соціальну діяльність. У такому ракурсі розробка проблеми цілепокладання в контексті дослідження інваріантів достатньо перспективна, оскільки щільно зв'язана з задачею формулювання соціальних цілей у сучасному суспільстві.

Трансцензус цілепокладання виводить соціальну роботу за межі замкненого кола, надає їй характеру відкритості. Як складна система, соціальна робота містить у собі цілий спектр потенціальних іманентних шляхів розвитку, їх множинність детермінована варіаціями взаємозв'язаних компонентів (етичних норм, ідеалів, цінностей тощо), що еволюціонують в

єдиному соціальному полі. Внутрішні трансформації цих компонентів і їх зв'язків, відповідно до людських потреб на конкретному етапі розвитку суспільства, ведуть до зміни орієнтації розвитку соціальної роботи. Кожній окремій епосі притаманна власна орієнтація вектору цілі, що вносить дискретність в процес соціальної роботи.

Наприклад, Загальними зборами Міжнародної Федерації соціальних працівників (МФСП) у Коломбо (Шрі-Ланка) 6-8 липня 1994 р. прийнято документ «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти» [4]. У «Стандартах етичної поведінки» вказано, що соціальний робітник прагнє зрозуміти унікальність кожної людини і характер наданої йому допомоги. У той же час в Україні, згідно зі «Стандартом кваліфікації практичної соціальної роботи», йому необхідно мати уявлення про роботу з окремими клієнтами і групою. Тобто, цілепокладання стандартів МФСП і українських стандартів є інваріантом соціальної роботи. Критерієм припустимості цілепокладання соціальної діяльності є її соціальна значущість для підтримки колективної життєдіяльності людей і рівня консолідації членів спільності.

Цілепокладання щільно зв'язане з мотиваційною сферою особистості, основу якої становлять потреби, що визначають її залежність від конкретних умов біосоціального існування і породжують діяльність, спрямовану на зняття цієї залежності. Причому потреби мають чітку предметну спрямованість – на зовнішній світ, однак водночас вони припускають включення зовнішнього до внутрішньої системи життєдіяльності людини. А. Маслоу, аналізуючи людські потреби, приходять до висновку, що умовою самореалізації особистості є здатність її поєднувати свої внутрішні духовні ідеали з нормами і правилами суспільства [14, 167].

Слід відзначити, що мотивом стають лише усвідомлені людиною потреби, які безпосередньо переходять у дію. Мотив (або система мотивів) психологічно виявляється в інтересах, прагненнях, переконаннях, настановах людей. В залежності від домінуючої в конкретний період мотивації людська діяльність і поведінка спрямовується на комунікацію або на виконання конкретного завдання (зокрема, на опанування нових навичок та умінь) чи на себе. Отже, цей складний психологічний процес детермінує, з одного боку, розвиток особистості, з іншого – перетворення середовища, в якому вона живе.

Потреби особистості (в матеріальних умовах і засобах життя, комунікації, пізнанні, діяльності, творчості тощо) зв'язані з потребами колективу. Їх реалізація багато в чому залежить від того, як вони можуть бути задоволені в процесі колективної діяльності, тобто особистісні потреби формуються і розвиваються в контексті розвитку соціуму. Тому належність до спільності з її іманентним складом, структурою, способом і динамікою життєдіяльності обумовлює характер мотиваційної сфери особистості. Завдяки колективним цілям, що консоліднують спільність, формується модель поведінки її членів, яка спрямована на задоволення індивідуальних і особливо групових інтересів і потреб. В основі соціальної роботи лежить принцип колективності, як необхідна умова формування і функціонування стійкої соціальної спільності. Феномен колективності в життєдіяльності народу має давню природу, що сягає своїми коріннями в первісні часи. Він обумовлений раціональними й ірраціональними сферами колективної свідомості і містить у собі субстрат інваріантності. Головними детермінантами колективності є спільні цілі, норми і цінності народу, що обумовлюють форми і способи об'єднання і взаємодії людей в їх спільній цілеспрямованій активності у суспільстві. В кожний історичний період актуалізувались лише ті форми колективного життя, що найбільш відповідали потребам суспільства, інші переходили у маргінальний стан, очікуючи сприятливих умов для свого відродження.

Зміна парадигми або концепту епохи, трансформація індивідуальної і соціальної регламентації людського життя (в тому числі соціального) в межах часово-просторової системи координат, детермінує зміну напрямку вектору цілі в соціальної роботи, причому індивідуальне начало в цьому процесі завжди підпорядковується колективному. Формування і реалізація цілі спільності здійснюється, завдяки консолідації колективних зусиль, а сама соціальна робота являє собою атрибут спільної життєдіяльності людей. Протягом історії трансформувалась змістова основа людської життєдіяльності, змінювались світоглядні переваги, картина світу, а з ними варіювали мета розвитку, соціальна система, однак соціальна робота завжди була колективною.

Отже, колективність в соціальної роботі – це спільність людей, які поєднані спільними цілями, підпорядковуються спільним соціально-регулятивним нормам і мають спільні соціальні цінності. Феномен колективності складає інваріантну основу світогляду народу і присутній на всіх рівнях його життєдіяльності: в процесі творчості, споживання (зберігання) і ретрансляції результатів соціальної діяльності людей. В наслідок змін умов людського буття, деякі елементи ціннісно-нормативного комплексу поступово втрачали актуальність і відмирили, інші – модернізувались, формувались у нові цінності і стандарти, що закріплювались у колективній свідомості. Трансформація системи знання, норм, цінностей, зразків життєдіяльності обумовлювала зміну картини світу людей, визначаючи напрямок їх творчої діяльності. Однак через інерцію накопиченого соціокультурного досвіду інноваційні процеси в соціальної роботи мали досить повільний характер.

Відношення людини до світу являє собою багатомірне явище, тому процес пошуку інваріантної основи соціальної роботи продовжимо на іншому соціальному рівні. В фокусі подальшого аналізу –

стосунки між людьми, що ведуть до утворення комунікативної системи, яка має смислове значення лише для членів соціокультурної групи, що досліджується. В ній локалізовано такі принципи як підпорядкування особистості цілому – колективу: він упорядковує форми колективного життя і взаємодії людей, однак залишаючи суб'єктам діяльності можливість для творчої імпровізації, варіювання, пошуку та інновацій. У документах Міжнародної Федерації соціальних працівників (МФСП) і стандартах, що стосується українських соціальних робітників, підкреслюється необхідність колективної діяльності. «Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України» (Наказ МОН № 1965 від 09.09.2005 р.) націлює на здійснення соціальної роботи в багатьох функціональних сферах з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а також задоволення людських потреб.

Метою функціонування соціальної роботи є підтримка рівня соціальної консолідації суспільства на підставі соціальних цілей, стандартів і відтворення спільності як стійкої цілісності, що зв'язано з стратегією виживання соціуму. Це має відношення не тільки до матеріально-виробничої практики, але й до будь-яких форм соціальної діяльності, що здійснюється колективно або індивідуально, однак з соціально значущими результатами. Виходячи з парадигми щодо механізмів успадкування життєвого досвіду, виділимо в якості одного з інваріантів стандартів соціальної роботи: ментальність – «походить від латинського *mens* – ум, мислення, образ думок, душевний склад» [2, 109].

Процес змін здійснюється в контексті ментальності народу і стандартів соціальної роботи в умовах його колективної життєдіяльності на соціокультурному тлі епохи. Як правило, трансформація охоплює всі елементи системи, проте не завжди з однаковим ступенем інтенсивності і однаковим темпом через іманентну специфіку кожного з них. Зміни відбуваються у першу чергу у тих сферах людської діяльності, що відкриті до новацій, саме вони користуються підвищеним попитом членів спільноти. У спільності колективний компонент завжди домінував над індивідуальним, що відбилось у специфіці його життєдіяльності (у праці, творчості, соціальній практиці). Правда, з розвитком суспільства співвідношення між цими компонентами почало змінюватись, зросла роль індивідуального начала (в Україні з початку ХХІ ст.), однак колективність залишається основним способом життєдіяльності народу.

Змістову основу моделі детермінації соціальної діяльності народу складають раціональні і ірраціональні елементи колективної свідомості, яка являє собою «колективні переконання і зв'язані з ними моральні відношення, що діють як консолідуючі сили у суспільстві» [3, 309]. Із зміною світогляду, особливо з посиленням процесів приватизації в українському суспільстві соціальна діяльність народу трансформувала свої форми, відповідно до умов часу, залишаючись за своєю суттю колективною.

Життєдіяльність народу здійснюється, завдяки: спільним цілям, що консолідують людей в їх співіснуванні; стандартам, які регулюють колективну діяльність; цінностям – системою критеріїв оцінки ефективності і припустимості тих чи інших актів і продуктів спільної життєдіяльності людей. Саме цей комплекс лежить в основі колективності соціальної роботи, обумовлюючи способи життєдіяльності людей, методи відтворення соціуму як соціально стійкої спільності.

Поєднання стабільності і варіативності в соціальної роботі є спосіб і одночасно умова існування стандартів (втім, таке сполучення характерно для будь-яких сфери суспільної діяльності). Розвиток варіативного процесу залежить від здатності суспільства до модернізації, а життєвість інноваційного варіанту – від ступеня його закріплення у менталітеті спільності. Інакше кажучи, інноваційний варіант повинен відповідати соціокультурній специфіці спільності. Це обумовлено як внутрішньою логікою розвитку соціальної роботи, так і особливостями функціонування її у соціокультурному просторі. Отже, з одного боку, стандарти характеризуються значною спадкоємною стійкістю, в них домінує інваріантне етнічне начало, з іншого боку, їм властива здатність до створення нових форм, причому для нового варіанту більш важливим є фактор повторювання, ніж точність цього відтворювання.

Подальшим кроком є інтегрування стандартів у соціальну практику: вони апробуються, закріплюються в свідомості людей, асимілюються у соціальної роботі. На стадії кристалізації стандартів їх концепція є досить плідною внаслідок глибокого органічного зв'язку з дійсністю. У цей період практика вбирає до себе нові соціальні ідеї, засвоює їх, трансформуючи і органічно поєднуючи ознаки нових стандартів з традиційними прийомами. Поступово елементи нового закріплюються у народній свідомості й набирають значення стандартів. Починається період функціонування нової норми у соціальній практиці у вигляді її прямого або варіативного відтворення в стандартах.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Отже, інваріантний комплекс є цілісною багаторівневою системою, що характеризується іманентним змістом і формою. Якщо зміст системи визначається сукупністю зв'язаних між собою інваріантів, то форма – це спосіб їх організації (іманентна структура системи, характер зв'язків між інваріантами, послідовність зміни стану їх взаємодії). Ці діалектичні протилежності знаходяться у взаємозв'язку і детермінують специфіку соціальної роботи, надають їй визначеності. Зміст та

форми соціальної роботи знаходять відображення в соціальної політиці держави. На певних етапах розвитку суспільства виникає необхідність в стандартів соціальної роботи, що порушує рівновагу її інваріантної системи і детермінує трансформацію форми інваріантності. Як правило, змінюється ієрархія підсистем (інваріантів, комплексів інваріантів) за ступенем їх значущості в конкретну епоху, однак можлива також зміна форм самих підсистем або поява їх модифікацій (наприклад, міжнародні стандарти як модифікація колективності). Тобто, хоч форма і підпорядковується змісту, але одночасно впливає на його розвиток, що у цілому надає соціальної роботі гнучкості і багатоаспектності. Сформовані на ґрунті світогляду людини, ці інваріанти залишились основою соціальної роботи, незважаючи на еволюцію соціокультурного життя українського народу. Час вносив корективи в склад носіїв соціальної роботи, але не в колективну сутність її суб'єкта і характер його ментальності. Варіювало співвідношення форм соціокультурної регуляції у суспільстві, однак домінуючим завжди залишались інваріанти, що основані на досвіді народу. Зміни потреб та інтересів людей, необхідність їх задоволення, потребують внесення коректив в інваріанти стандартів соціальної роботи.

Література:

1. Барвінський А.О. Соціологія: Курс лекцій/ А.О. Барвінський. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 328 с.
2. Герчанівська П.Е. Українська народна культура: християнський вимір: [монографія]/ Поліна Евальдівна Герчанівська. – К.: Університет «Україна», 2011. – 426 с.
3. Джери Д. Большой толковый социологический словарь (Collons): в 2 т. / Дэвид Джери, Джулия Джерри; [пер. с англ. Н.Н. Марчук]. – М.: Вече, АСТ, 2001 – Т. 1. – 2001. – 544 с.
4. Етика соціальної роботи: принципи і стандарти:
<http://webcache.googleusercontent.com/scarch>
5. Земцовский И. И. Проблема варианта в свете музыкальной типологии: (Опыт этномызоведческой постановки вопроса)/ И.И. Земцовский // Актуальные проблемы современной фольклористики. – Л., 1980. – 147 с.
6. Мердок Дж. Фундаментальные характеристики культуры / Джорж Питер Мердок // Хрестоматия по культурологии / [сост. А.И. Кравченко]. – М.: ТК Велби, Из-во Проспект, 2006. – С. 56–60.
7. Путилов Б.Н. Фольклор и народная культура / Б.Н. Путилов. – СПб.: Наука, 1994. – 224 с.
8. Румянцев О.К. Открытость и инварианты культуры / О.К. Румянцев // Постигание культуры: Ежегодник / [отв. ред. О.К. Румянцев]. – М.: Рос. ин-т культурологи, 2001. Вип. 11. – С. 71–75.
9. Свод этнографических понятий и терминов / [под общ. ред. Ю.В. Бромлея и С.И. Вайнштейна]. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1995. – 171 с.
10. УСЕ Універсальний словник енциклопедія/ Гол. ред. ради М. Попович. – [4-те вид., перероб., доп.] – К.: Видавництво «Тека», 2006. – VIII + 1432 с.
11. Філософський енциклопедичний словник / [наук. ред. Л.В. Озадовська, Н.П. Поліщук]. – К.: Абрис, 2002. – 741 с.
12. Чистов К.В. Фольклор. Текст. Традиция / К.В. Чистов. – М.: ОГИ, 2005. – 272 с. – (Нация и культура: Новые исследования: Фольклор).
13. Чумак А.Л. Моральний кодекс як об'єкт інтересу: нарис етичної розвідки/ А.Л. Чумак// 11 Людинознавчі студії: збірник наукових праць (Філософія, педагогіка). – Дрогобич, 2006. – С.117-126.
14. Maslow A.H. The psychology of science; a reconnaissance / Abracham Herold Maslow; [foreword by Arthur G. Wirth]. – Chicago: H. Regnery, 1969. – 168 p.